

ქრონოსისტემა, ბიოეკოლოგიური მოდელი და ღროით განზომილების მნიშვნელობა პიროვნების განვითარების პროცესში

ავტორი მანანა ბოჭორიშვილი

ური ბრონფენბრენერმა საფუძველი ჩაუყარა ახალ მიდგომას, რომელმაც მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა ადამიანის განვითარების ჰოლისტურ გააზრებაში. განვითარების თეორიებში ეკოლოგიური სისტემების თეორია ბავშვის განვითარებას გარემომცველი სამყაროს მრავალდონიანი კავშირების რთული სისტემის ქრილში განიხილავს. რაკი ბავშვის ბიოლოგიური ბუნება და გარემო ერთობლივად მოქმედებს განვითარებაზე, ური ამ მიდგომას ბიოეკოლოგიურ მოდელად ახასიათებს.

მეცნიერი, გარემოს წარმოდგენს ერთმანეთში ჩახაზული წრეების სტრუქტურის სახით (იხილეთ სქემა), რომელიც სქემატურად ბავშვის ყოველდღიურ ბიოეკოლოგიურ გარემოს - სახლს, სკოლასა და სამეზობლოს მოიცავს და მის ფარგლებს მიღმაც ვრცელდება და გარემოს თითოეული ფენა განვითარებაზე არსებითი გავლენის მქონე ძალად განიხილება.

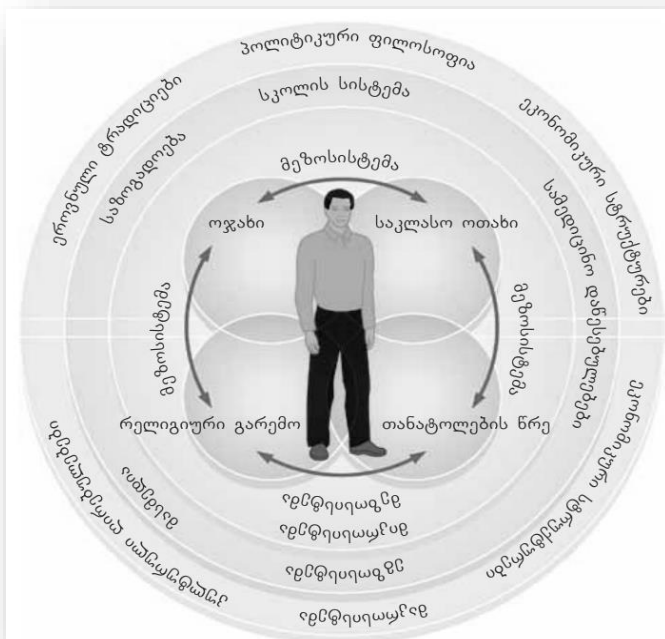
მიკროსისტემა ბავშვის მყისიერი გარემოს შუაგულია, რომელიც ოჯახში აქტივობებსა და ურთიერთქმედებას მოიცავს.

აქ ურთიერთკავშირები ორმხრივია. ეს იმას ნიშნავს, რომ გარშემო მყოფები გავლენას ახდენენ ბავშვის ქცევაზე, ასევე ბავშვების ბიოლოგიური, პიროვნული თავისებურებები და უნარ-ჩვევები ზემოქმედებს უფროსების ქცევაზე.

მეგობრული ბავშვი - მშობლის შემწყნარებლურ რეაქციებს აღვიძებს, ხოლო **თავშეუკავებელი** შეიძლება დასჯის სამიზნე გახდეს. მესამე მხარე ანუ მიკროსისტემის სხვა მონაწილენი მოქმედებენ ორი ადამიანის ურთიერთობის ხარისხზე. მათი მხრიდან ხელშეწყობილი ურთიერთობა ძლიერდება. **მაგალითად, როცა მშობლები ბავშვის აღზრდაში ერთმანეთს ხელს უწყობენ, თითოეული უფრო ეფექტიანად ართმევს თავს მშობლის მოვალეობებს.**

მეზოსისტემა გამოხატავს კავშირებს მიკროსისტემებს (სახლი, სკოლა, სამეზობლო, საბავშვო ბაღი) შორის. **მაგალითად, ბავშვის აკადემიური წარმატება მხოლოდ კლასში საქმიანობაზე არ არის დამოკიდებული. მას ხელს უწყობს მშობლის მონაწილეობა სკოლის ცხოვრებაში და ბავშვის მიერ საშინაო დავალებების შესრულება სახლში.**

ისეთი ორგანიზაციები, როგორიცაა ახალგაზრდების რელიგიური დაჯგუფებები და სპეციფიკური ინტერესების მქონე კლუბები, მოზარდობის ასაკში საკუთარი თავის რწმენის, სასკოლო წარმატებების, ცოდნის სიყვარულისა და პასუხისმგებლობიანი სოციალური ქცევის ჩამოყალიბებას უწყობს ხელს.

ეგზოსისტემა ბავშვისაგან დამოუკიდებელი ისეთი გარემოებისაგან შედგება, რომელიც მიღებულ გამოცდილებაზე ახდენს მყისიერ გავლენას.

ეს შეიძლება იყოს ოფიციალური ორგანიზაციები, მაგალითად, მშობლის სამსახური, რელიგიური ინსტიტუტები და ჯანდაცვისა და სოციალური უზრუნველყოფის სამსახურები. **მოქნილი სამუშაო გრაფიკი**, დეკრეტული და ბავშვის ავადმყოფობის დროს ხელფასიანი შვებულება მშობელს ბავშვის აღზრდაში ეხმარება და ბავშვის განვითარებას უწყობს ხელს. **მშობლების სოციალური კავშირები** - მეგობრები და ოჯახის წევრები, რომლებიც რჩევით, მეგობრობითა და ფინანსურადაც კი ეხმარებიან ოჯახს, ეგზოსისტემის არაფორმალური ნაწილია.

კვლევები ცხადყოფს ეგზოსისტემაში აქტივობების არარსებობის უარყოფით გავლენას. მწირი ინდივიდუალური კავშირების გამო სოციალურად იზოლირებული ან

უმეშვერობით დათრგუნული ოჯახები მრავალრიცხოვანი კონფლიქტებითა და შვილთან არასახარბიელო ურთიერთობით გამოირჩევა.

მაკროსისტემა არის გარეთა შრე, რომელიც კულტურულ ფასეულობებს, კანონებს, ტრადიციებსა და რესურსებს მოიცავს. მაკროსისტემაში ბავშვის მოთხოვნილებების პრიორიტეტულობაზე დამოკიდებულია გარემოს შიდა ღონეებზე მათი ხელშეწყობის ხარისხი. მაგ: საბავშვო ბაღებისადმი მაღალი სტანდარტებისა და დასაქმებული მშობლებისათვის სახელფასო შეღავათების მქონე ქვეყნებში ბავშვები ხელსაყრელ გამოცდილებას იძენენ.

მუდმივცვალებადი სისტემა ბრონფენბრენერის ბიოეკოლოგიური მოდელის და სისტემების თეორიის თანახმად, გარემო ბავშვზე ერთფეროვნად მოქმედი სტატიკური ძალა როდია -ის მუდმივცვალებადია. ცხოვრების ისეთი მნიშვნელოვანი მოვლენები, როგორიც დის ან ძმის დაბადება, სკოლაში წასვლა ან მშობლების გაყრაა, ბავშვსა და გარემოს შორის არსებულ ურთიერთობას ცვლის და განვითარებაზე მოქმედ ახალ პირობებს ქმნის.

ქრონოსისტემა დროითი ასპექტია და ბიოეკოლოგიურ მოდელში ხაზს უსვამს იმას, რომ განვითარება არა მხოლოდ სივრცულ, არამედ დროით განზომილებაში უნდა იქნეს განხილული, რადგან დრო და ისტორიული ცვლილებები მნიშვნელოვან გავლენას ახდენენ პიროვნების ფორმირებაზე.

ქრონოსისტემა და მისი როლი პიროვნების განვითარებაში

ქრონოსისტემა ბიოეკოლოგიური მოდელის (უბრონფენბრენერის თეორიის) ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი კომპონენტია, რომელიც ხაზს უსვამს დროისა და ისტორიული ცვლილებების გავლენას ადამიანის ცხოვრებაზე.

ეს მოდელი ადამიანის განვითარებას მრავალგანზომილებიან პროცესად განიხილავს, სადაც არა მარტო სივრცითი, არამედ დროითი ასპექტიც მნიშვნელოვანია. ქრონოსისტემა განიხილავს ცვლილებებს, რომლებიც დროთა განმავლობაში მიმდინარეობს ინდივიდისა და გარემოს ურთიერთქმედებაში.

ქრონოსისტემის მთავარ ელემენტებს განეკუთვნება:

1. **პირადი ქრონოსისტემა** - ცხოვრებისეული მოვლენები, რომლებიც პირდაპირ გავლენას ახდენენ პიროვნებაზე (მაგ., სკოლის დაწყება, ოჯახის შექმნა, სამსახურში შესვლა).
2. **ისტორიული ქრონოსისტემა** - სოციალურ-ეკონომიკური და კულტურული კონტექსტი, რომელიც საზოგადოებრივ და ინდივიდუალურ განვითარებას განაპირობებს (მაგ., ომები, ტექნოლოგიური რევოლუციები, ეპიდემიები).

ქრონოსისტემის მაგალითი გვიჩვენებს, რომ ინდივიდის განვითარება არა მხოლოდ მისი პირადი არჩევანის, არამედ ისტორიული მოვლენებისა და დროთა განმავლობაში განვითარებული ცვლილებების შედეგია.

14 წლის ლიზას შემთხვევა

ლიზა 2008 წელს დაიბადა და მისი ბავშვობა ძირითადად ტექნოლოგიური განვითარებისა და სოციალური ქსელების სწრაფი გავრცელების პერიოდს დაემთხვა. ახალი ტექნოლოგიები გავლენას ახდენენ როგორც განათლებაზე, ასევე კომუნიკაციაზე. COVID-19-ის პანდემიის პერიოდში სკოლები დისტანციურ სწავლებაზე გადავიდნენ, რამაც ლიზას სოციალური ურთიერთობები შეამცირა და ციფრულ პლატფორმებზე კომუნიკაციის საჭიროება გააძლიერა.

ქრონოსისტემის გავლენა:

1. **პირადი ქრონოსისტემა:** პანდემიის დროს დისტანციურმა სწავლამ ლიზას სირთულეები შეუქმნა პირისპირ კომუნიკაციისას. თუმცა, მას ჰქონდა დრო, ტექნოლოგიური უნარები განეითარებინა, რაც მომავალში ამ კუთხით მისი პროფესიული განვითარებისთვის მნიშვნელოვანია.
2. **ისტორიული ქრონოსისტემა:** პანდემიის პერიოდი ლიზასთვის გამოწვევით სავსე, მაგრამ ასევე მნიშვნელოვნად ტრანსფორმაციული იყო. ტექნოლოგიებთან ახლო შეხებამ გააღრმავა მისი დაინტერესება პროგრამირებით, რამაც სამომავლო კარიერული არჩევანი განსაზღვრა.

ლიზას შემთხვევა ხაზს უსვამს იმას, თუ როგორ მოქმედებს ქრონოსისტემა როგორც პიროვნულ, ასევე ისტორიულ კონტექსტში და როგორ შეუძლია მას ინდივიდის განვითარების ფორმირება.

ლიზის დასახმარებლად რეკომენდაციები უნდა იყოს ორიენტირებული როგორც პიროვნული განვითარების, ასევე სოციალური უნარების გაუმჯობესებაზე, ყურადღება უნდა გამახვილდეს იმ შესაძლებლობების გამოყენებაზე, რომლებიც მან პანდემიის დროს შეიძინა.

რეკომენდაციები:

1. პირისპირ კომუნიკაციის უნარების გაუმჯობესება

ლიზას, რომელსაც დისტანციური სწავლების გამოცდილება აქვს, შეიძლება სჭირდებოდეს მეტი პირისპირ ურთიერთობა, უშუალო კომუნიკაცია.

სოციალური აქტივობები: ჩართეთ ლიზა გუნდურ პროექტებში ან კლუბებში, რომლებიც წაახალისებენ გუნდურ მუშაობასა და უშუალო კომუნიკაციას.

როლური თამაშები: შესთავაზეთ როლური კომუნიკაციის სავარჯიშოები, სადაც სხვადასხვა სიტუაციაში საუბრისა და ურთიერთობის გაწვრთნას შეძლებს.

2. ტექნოლოგიური უნარების განვითარება და მათი გამოყენება

ლიზას ტექნოლოგიური ინტერესი შეიძლება ძლიერი მხარე იყოს, რომელიც მისი პიროვნული ზრდისა და კარიერული განვითარებისთვის სასარგებლოა.

ინოვაციური პროექტები: მიეცით დავალებები, სადაც ტექნოლოგიების გამოყენება აუცილებელია, მაგალითად, შექმნას ბლოგი ან პროგრამა, რომელიც მის ინტერესს უკავშირდება.

მენტორინგი: გაუწიეთ კონსულტაცია, რათა მის ინტერესს ტექნოლოგიების მიმართ სწორი მიმართულება მიეცეს (მაგ., კურსებზე ჩართვა, ტექნოლოგიურ კონკურსებში მონაწილეობა).

3. ფსიქოლოგიური მხარდაჭერა

პანდემიის პერიოდის სირთულეებმა შესაძლოა ლიზას ფსიქიკაზე არასახარბიელო ზეგავლენა იქონიოს.

ემოციური ინტელექტის განვითარება: დაეხმარეთ მას ემოციების იდენტიფიცირებასა და გამოხატვაში.

რელაქსაციის ტექნიკები: ასწავლეთ მას სუნთქვითი სავარჯიშოები, მედიტაცია ან სხვა სტრესის მართვის ტექნიკები.

4. ჯგუფური აქტივობებით სოციალური უნარების გაძლიერება

ლიზასთვის საჭიროა ისეთი გარემოს შექმნა, სადაც მას ექნება სოციალური ურთიერთობების განვითარების შესაძლებლობა.

კომპიუტერული გუნდური პროექტები: ამ აქტივობებმა შეიძლება მისცეს მას კომფორტული სივრცე თანამშრომლობისთვის, რაც მის ძლიერ მხარეებს დაეფუძნება.

საზოგადოებრივი ინიციატივები: ლიზა შეიძლება ჩაერთოს ადგილობრივ საზოგადოებრივ ღონისძიებებში ან მოხალისეობრივ საქმიანობაში, როცა უშუალო კომუნიკაცია აუცილებელია.

5. ახალი გამოწვევების წახალისება

ლიზა უფრო მეტად თავდაჯერებული გახდება, თუ მის წინაშე ისეთი ამოცანები დაისმება, რომლებიც ახალი უნარების გამოყენებას მოითხოვს.

გამოსვლების ორგანიზება: მიეცით შესაძლებლობა, გაუძღვეს მცირე პრეზენტაციებს კლასში.

პროექტების ხელმძღვანელობა: მას შეუძლია ხელმძღვანელობა გაუწიოს ტექნოლოგიურ ან სხვა ტიპის პროექტს, რაც მის ლიდერულ თვისებებს გააძლიერებს.

მოლოდინი შედეგებისგან:

ამ რეკომენდაციების განხორციელება ლიზას საშუალებას მისცემს:

1. გაიუმჯობესოს კომუნიკაციის უნარები.
2. გამოიყენოს ტექნოლოგიური უნარები კარიერული განვითარების მიზნით.
3. დაიბრუნოს სოციალური თავდაჯერებულობა.
4. გაუმკლავდეს პანდემიით გამოწვეულ შფოთვისა და სტრესს.

ქრონოსისტემა და პერსონაჟის ქცევის ანალიზი ანუ ჰოლდენ კოლფილდის ქცევა "თამაში ჭვავის ყანაში" (ჯ. დ. სელინჯერი)

პერსონაჟი: ჰოლდენ კოლფილდი, მოზარდი, რომელიც უმძიმეს ემოციურ და ფსიქოლოგიურ მდგომარეობაში იმყოფება, განიცდის იზოლაციას, სიყალბის აღქმის მძაფრ შეგრძნებას და სირთულეებს სოციალურ გარემოსთან ადაპტაციაში.

ჰოლდენის ქცევის ანალიზი ქრონოსისტემის კონტექსტში

1. **პირადი ქრონოსისტემა** - ჰოლდენის პირად ცხოვრებაში მნიშვნელოვანი მოვლენა მისი უმცროსი ძმის, ელის სიკვდილია. ეს ტრავმა მასზე დიდ გავლენას ახდენს და განაპირობებს მის ღებურესიულ მდგომარეობასა და ცხოვრების აზრზე ფიქრს და ჭეშმარიტების ძიების მცდელობას.

გავლენა ქცევაზე: ელის სიკვდილის შემდეგ ჰოლდენი იწყებს ადამიანებისგან იზოლირებას, სამყაროს სიყალბის განცდა კი მისი ემოციური დაცვის მექანიზმად იქცევა.

2. მიკროსისტემა

ჰოლდენის მიკროსისტემაში შედის მისი ოჯახი და სკოლა.

ოჯახური ურთიერთობები: მშობლებთან ურთიერთობის დისტანციურობა ართულებს მშობლების მხრიდან ემოციური მხარდაჭერის მიღებას.

სასკოლო გარემო: ჰოლდენი ხშირად განიცდის აკადემიურ მარცხს, რაც მის მოტივაციას ამცირებს და იზოლაციას კიდევ უფრო აძრმავებს.

3. მეზოსისტემა

ჰოლდენის ურთიერთობა მიკროსისტემის ელემენტებს შორის კოორდინაციას ნაკლებად ასახავს.

მშობლებსა და სკოლას შორის კავშირი: მშობლები ჰოლდენის პრობლემების გაცნობიერებას ვერ ახერხებენ, რაც მას მარტოსულობის განცდას უძლიერებს.

4. მაკროსისტემა

ჰოლდენის პერსონაჟი 1950-იანი წლების ამერიკის კულტურულ-ისტორიულ კონტექსტში ცხოვრობს, როდესაც საზოგადოებისგან ნორმატიული ქცევისადმი მოლოდინი განსაკუთრებით მაღალი იყო.

გავლენა: სოციალური ნორმების დაუფლების ზეწოლა ჰოლდენში აძლიერებს წინააღმდეგობის განცდას, რაც მას სიყალბის მიმართ ანტაგონისტურად განაწყობს.

5. ქრონოსისტემა

ჰოლდენის ქცევები დროითი ფაქტორების გავლენითაც უნდა გავაანალიზოთ:

ისტორიული კონტექსტი: 1950-იანი წლების ამერიკა გამოირჩეოდა მასობრივი კულტურითა და კონფორმიზმით, რაც ჰოლდენისათვის მიუღებელი იყო.

პირადი ქრონოსისტემა: მისი გარდამავალი ასაკი (მოზარდობის კრიზისი) აერთიანებს ემოციურ ქაოსსა და პიროვნული იდენტობის ძიების მცდელობას.

ქრონოსისტემაზე დაფუძნებული რეკომენდაციები ჰოლდენისთვის

1. ემოციური მხარდაჭერა:

მშობლებისა და უფროსების მხრიდან უნდა გაძლიერდეს ჰოლდენის მიმართ ემოციური მხარდაჭერა და უსაფრთხო გარემოს შექმნა, სადაც ის შეძლებს საკუთარი ტრავმის გააზრებას და გაზიარებას.

2. ტრავმის მართვა:

ჰოლდენს ფსიქოლოგის კონსულტაცია უნდა შესთავაზონ, რათა მან შეძლოს ელის სიკვდილისგან გამოწვეული ტრავმის გადამუშავება.

3. სოციალური ჩართულობა:

ჰოლდენს უნდა მიეცეს შესაძლებლობა, მონაწილეობა მიიღოს ისეთ აქტივობებში, რომლებიც მისი ინტერესის სფეროსთან ახლოსაა და მას სოციალურ ინტერაქციაში დაეხმარება.

4. კულტურული ადაპტაცია:

მას უნდა მიეცეს სივრცე, სადაც შეძლებს საკუთარი იდენტობის გააზრებას თანამედროვე საზოგადოების მოთხოვნებთან შესაბამისობის გარეშე.

ჰოლდენ კოლფილდის ქცევები აშკარად აჩვენებს, თუ როგორ მოქმედებს ქრონოსისტემა როგორც ინდივიდუალურ ტრავმებზე, ასევე ისტორიულ და კულტურულ კონტექსტზე. მისი ქცევის უკეთ გასაგებად დროითი ასპექტების გათვალისწინება კრიტიკულად მნიშვნელოვანია.

ქრონოსისტემა, როგორც ბიოეკოლოგიური მოდელის ნაწილი, ხაზს უსვამს დროითი განზომილების მნიშვნელობას პიროვნების განვითარების პროცესში. ის გვიჩვენებს, რომ ინდივიდის განვითარებაზე მხოლოდ გარემო არ მოქმედებს, არამედ დროითი ფაქტორებიც, რომლებიც მოიცავს ისტორიულ ცვლილებებსა და ცხოვრებისეულ პერიოდებს, რომლებიც გავლენას ახდენენ პიროვნების ჩამოყალიბებაზე.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ლორა ბერკი, ბავშვის განვითარება. ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა. თბილისი 2010. <https://library.iliauni.edu.ge/wp-content/uploads/2017/03/bavshvis-ganvithareba-1-1.pdf>
2. **Bronfenbrenner, U. (1979).** *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design.*
3. **Bronfenbrenner, U. & Morris, P. A. (2006).** *The Bioecological Model of Human Development.* In *Handbook of Child Psychology* (6th ed.).
4. **Evans, G. W., & Wachs, T. D. (2010).** *Chaos and Its Influence on Children's Development: An Ecological Perspective.*
5. **Henderson, S., & Thompson, B. (2016).** *Child and Adolescent Development: An Integrated Approach.*